

УСТУП

Гэтая праца прысьвечаная падзеям на літоўскім тэатры ваенных дзеянняў напрыканцы лета і ўвосень 1648 г. і ўзімку 1649 г., а таксама летняй кампаніі князя Януша Радзівіла, што завершылася ягонаю бліскучай перамогай над коннай казацкай арміяй пад Лоевам 30 ліпеня 1649 г. Гэта амаль невядомая тэма ня толькі для звычайных «аматараў», якія цікавяцца гісторыяй казацкіх войнаў, але і для большасці гісторыкаў. У ранейшых публікацыях пра пачатак паўстання Хмяльніцкага гэтыя падзеі часта або толькі згадваюцца, або папросту абмінаюцца. Між тым высілкі Вялікага Княства Літоўскага і асабіста князя Януша Радзівіла ў пэўнай ступені паспрыялі паспяховаму заканчэнню кампаніі войскамі Кароны і падпісанню збораўскай дамовы. Дадзеная праца спрабуе запоўніць гэты прагал.

Асноўнымі крыніцамі пры напісаньні кнігі паслужылі перадусім г. зв. «Канцэлярскі дзярыюш Януша Радзівіла», які захоўваецца ў VI адзеле Галоўнага архіву старажытных актаў у Варшаве («Дзярыюш...» цяпер апрацоўвае прафэсар Міраслаў Нагельскі, і гэтая праца неўзабаве з'явіцца ў друку), а таксама лісты Януша Радзівіла, прыведзеныя ў дадатку да працы Эдварда Катлубая «Жыццё Януша Радзівіла» (Вільня, 1859) і перавыдадзеныя, хоць і ў крыху скарачанай форме, у кнізе Вацлава Ліпінскага «Станіслаў Міхал Крычэўскі. З гісторыі барацьбы ўкраінскай шляхты ў шэрагах паўстанцаў на чале з Багданам Хмяльніцкім у 1648—1649 гг.» (Кракаў, 1912). Сярод іншых крыніцаў — рэляцыя невядомага нямецкага афіцэра, зьмешчаная ў «Theatrum Euroraeum» (Том VI. Франкфурт-на-Майне, 1663) са знакамітай гравюрай, на якой паказаная бітва пад Лоевам. Апроч таго, больш поўна карціна ваенных дзеянняў у Літве ў 1648—1649 гг. раскрытая ў рукапісе «Вайна супраць запароскіх казакоў 1648 і 1649 гг., апісаная Альбэртам Віюком Каяловічам», што захоўваецца ў бібліятэцы Польскай Акадэміі Навук у Кракаве. (Пераклад лацінскага рукапісу з Архіваў князёў Радзівілаў у Нясвіжы выдаў і суправадзіў камэнтарамі Эдвард Катлубай.) Да таго ж шмат цікавых звестак знаходзім у працы Вэспасіяна Кахоўскага, у мэмуарах Багуслава Казімера Маскевіча і Альбрэхта Станіслава Радзівіла. На жаль, у нас няма крыніцаў, датychных бітвы пад Лоевам, якія паходзілі б з другога — украінскага — боку. У нешматлікіх захаваных украінскіх пераказах, напрыклад, у «Летапісе» ананімнага аўгара Самавыдця, паразы Крычэўскага амаль ня згадваецца. Таму даводзіцца разглядаць гэтую вельмі далікатную тэму, абпіраючыся ў ас-

ноўным на звесткі зь пераможнага літоўскага лягеру, ня маючы магчымасці іх праверыць.

Бітве пад Лоевам пакуль прысьвячалася толькі адна манаграфія — выдадзеная па-ўкраінску праца А. Пераяслаўскага «Лоеў» (Каліш, 1935). Аўтар грунтуецца галоўным чынам на вышэйзгаданым творы ўкраінскага (але польскамоўнага) гісторыка Вацлава Ліпінскага «Станіслаў Міхал Крычэўскі». Апісаньне падзеяў на літоўскім тэатры ваенных дзеяньняў можна знайсці таксама ў біяграфіі Януша Радзівіла, напісанай Эдвардам Катлубаём (у разьдзеле, прысьвечаным бітве пад Лоевам, аўтар абпіраецца на страчаны дакумэнт). Усе пералічаныя працы зьявіліся ў XIX ст. і на пачатку XX ст. Яны базуюцца практычна на адных і тых самых крыніцах, таму і ваенныя дзеяньні ў іх паказаныя прыкладна аднолькава. У часе ПНР досьледы на гэтую тэму не заахвочваліся. Выключэньнем стаў артыкул Генрыка Віснэра «Вайсковая дзейнасьць Януша Радзівіла ў 1648—1655 гг.» (Т. XIII. Rocznik Białostocki, 1976.). Хутчэй за ўсё, на прапанову цензуры рэдакцыя зьмясьціла перад артыкулам заўвагу, што «ня цалкам падзяляе погляды аўтара, выказаныя ў артыкуле».

Толькі ў апошнія гады зьявілася праца Ўладзіслава А. Сэрчыка «На палаючай Украіне. Гісторыя Казаччыны ў 1648—1651 гг.» з адмысловым разьдзелам, прысьвечаным лоеўскай кампаніі. Прафэсар Генрык Віснэр апублікаваў новую біяграфію Януша Радзівіла «Януш Радзівіл (1612—1655). Ваявода віленскі, вялікі гетман літоўскі» (Варшава, 2000), у якой ёсьць асобны разьдзел «Лоеў». У 2002 г. выдавецтва «DiG» выдала зборнік магістарскіх працаў «Старапольскае ваеннае мастацтва XVI—XVIII стст. Працы, прысьвечаныя прафэсару Ярэму Мацюшкевічу» пад рэдакцыяй Міраслава Нагельскага. Зь іх нашай увагі заслугоўвае дасьледаваньне Яцака Камуды «Лоеўская выправа Януша Радзівіла ў 1649 г.»

Нарэшце, аўтар хацеў бы падзякаваць за дапамогу пры напісаньні гэтай кнігі Пятру Тафілоўскаму, Пятру Бізюку і Бэаце Длугайчык, якая пераклала зь нямецкай апісаньне кампаніі і бітвы пад Лоевам, зьмешчанае ў «Theatrum Europaeum».